

18 De sporen van het beleg van Breda in 1625 en 1637

R.D. Hoegen & H. de Kievith¹

18.1 Inleiding

De Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) is niet onopgemerkt aan Breda voorbij gegaan en heeft geleid tot veel verwoestingen in en rond de stad. Breda wisselde maar liefst vijf maal van bezetter, waarvan twee maal na een langdurig beleg. Tijdens de belegeringen van Markies Spinola in 1625 en Prins Frederik Hendrik in 1637 zijn rond Breda verschillende linies aangelegd, die bestonden uit aarden wallen en greppels, de zogenaamde circumvallatie- en contravallatielinies.² Ook is gebruik gemaakt van inundaties, het onder water zetten van laag gelegen delen rond de linie zodat ze onbegaanbaar werden. Op de hoge delen lagen legerkampen, schansen en redoutes³ De militaire activiteit leidde tot tijdelijke ontvolking van het platteland en verwoesting van een groot aantal landerijen, boerderijen en landhuizen.⁴

Na eeuwenlang als akkergebied te zijn gebruikt, veranderde ook het gebied van Steenakker in de 17e eeuw in een militaire zone. Uit historische kaarten (afb. 18.1 en 18.2) en de vroeg 17e-eeuwse artefacten blijkt dat op Steenakker greppels van zowel de Spaanse als de Staatse troepen zijn aangetroffen.⁵ Van de belegeringswerken zijn alleen de greppels aangetroffen: van aarden wallen is niets meer teruggevonden. Na de belegering zijn de wallen weer snel teruggeschoven in de greppels, zodat de vijand er geen gebruik van kon maken en het terrein weer als akker gebruikt kon worden.⁶

De totale lengte van de circumvallatielinie die Frederik Hendrik om Breda had laten graven, bedroeg 34 km.⁷ In de opgraving was zichtbaar dat de linie van Frederik Hendrik uit een dubbele greppel bestond, terwijl die van Spinola alleen een enkele greppel kende.

Uit historische bronnen en kaarten blijkt ook dat er een verschil in belegeringstactiek bestond tussen de Spaanse en de Staatse troepen.⁸ Spinola wilde Breda uithongeren en maakte daarbij gebruik van een op Romeinse traditie gebaseerde tactiek van circumvallatie- en contravallatielinies, het zogeheten Romeins beleg. De Staatse legers daarentegen maakten alleen gebruik van een circumvallatielinie en legden loopgraven aan in de richting van de hoornwerken bij de poorten van Breda. Op deze manier probeerde Frederik Hendrik de stad Breda op de zwakke plekken in de verdediging aan te vallen. De belegering van 1637 heeft dan ook maar 50 dagen geduurd, terwijl de belegering van Spinola negen maanden, negen dagen en negen uur geduurd zou hebben.

18.2 De greppels van de belegeringslinies

De linie van markies Spinola

De greppel die vermoedelijk tot de linie van Spinola heeft behoord, ligt in het westelijke deel van het opgegraven areaal van Steenakker. Tot de linie behoorde een groot, vierkant, omgreppeld terrein van ca. 29 x 30 m, waarop de liniegreppel aansloot in de noordoost- en zuidwesthoek. Het omgreppelde terrein moet een vierkante redoute zijn geweest (redoute 1). Aan de zuidzijde markeert een onderbreking in de greppel de toegang tot de redoute. Richting het noorden vormde de greppel een punt naar buiten, die ook wel een redan wordt genoemd. Dit deel van het spoor is oversneden door één van de greppels van het legerkamp van Frederik Hendrik (afb. 18.3). Aangezien de redan niet op de stad was georiën-

¹ De eerste auteur is verantwoordelijk voor de bestudering en interpretatie van de grondsporen; de beschrijving en interpretatie van de materiële cultuur is van de tweede auteur. Met dank aan C.W.A.M. Eimermann en J.P.M. Rooze van de Heemkundige kring Breda voor de uitwisseling van onderzoeksgegevens. Hun gezamenlijke militair-historische studie naar het Spaanse beleg van Breda in 1624-1625 is inmiddels afgerond en wacht op publicatie.

² Circumvallatielinie: door de belegeraar van een vesting rondom zijn belegeringswerken en kampementen aangelegde kring van loopgraven, schansen, batterijen en grachten, met het doel de bevoorradings- en pogingen tot ontzet van de belegerde vesting tegen te gaan. Contravallatielinie: door de belegeraar rondom een vesting aangelegd stelsel van loopgraven, schansen, batterijen en grachten, met het doel de vesting in te sluiten en uitvallen te weerstaan (<http://www.coehoorn.nl/begrippenlijst>).

³ Redoute: eenvoudig, vierhoekig, gesloten werk, omringd door een aarden wal. Een redoute fungeerde als buitenwerk van een versterking of maakte deel uit van een linie en was al dan niet voorzien van een natte of droge gracht (<http://www.coehoorn.nl/begrippenlijst>).

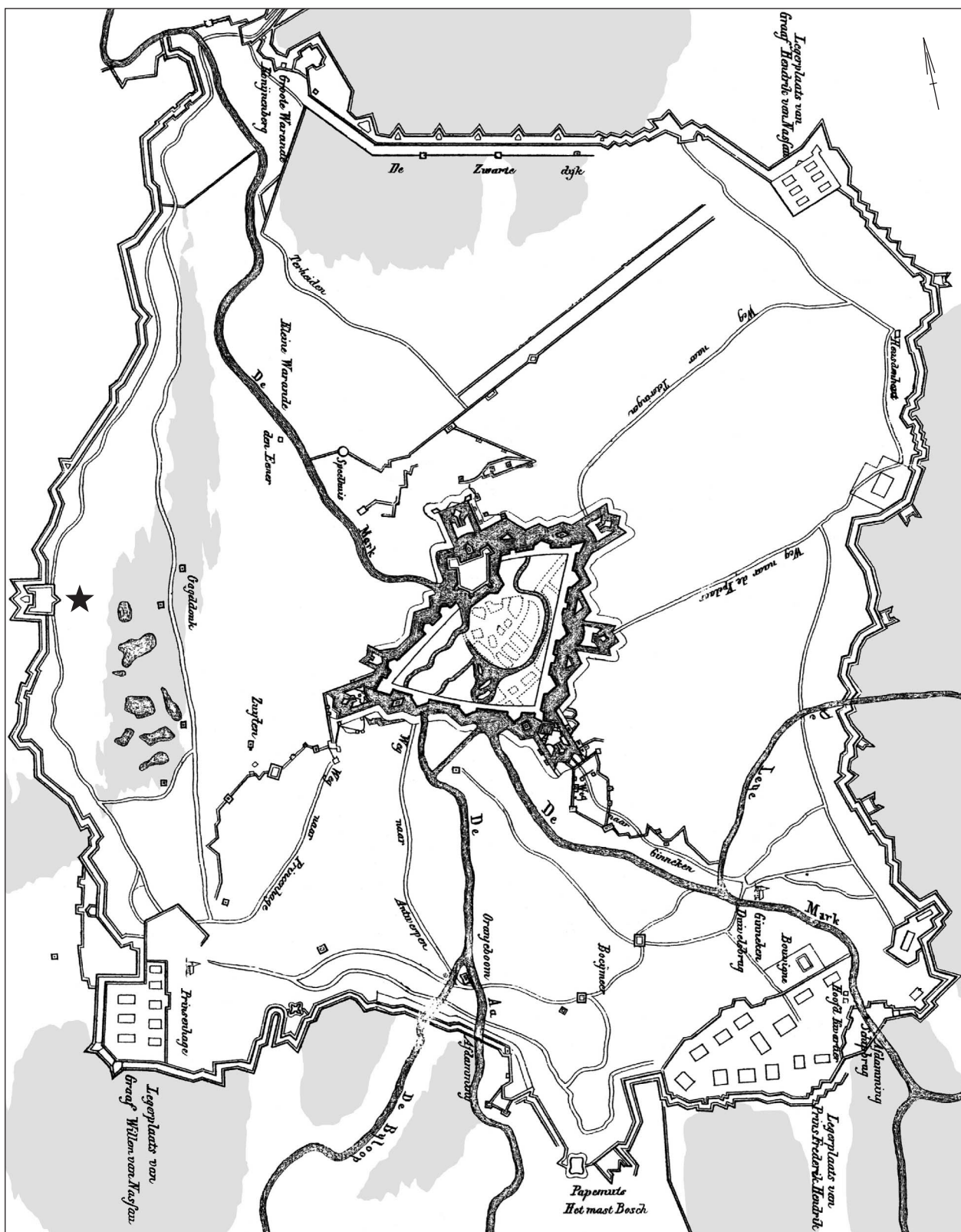
⁴ Leenders 1998, 14.

⁵ Zie Van der Hoeven 1868, bijlagen 1 en 2.

⁶ Hugo 1627.

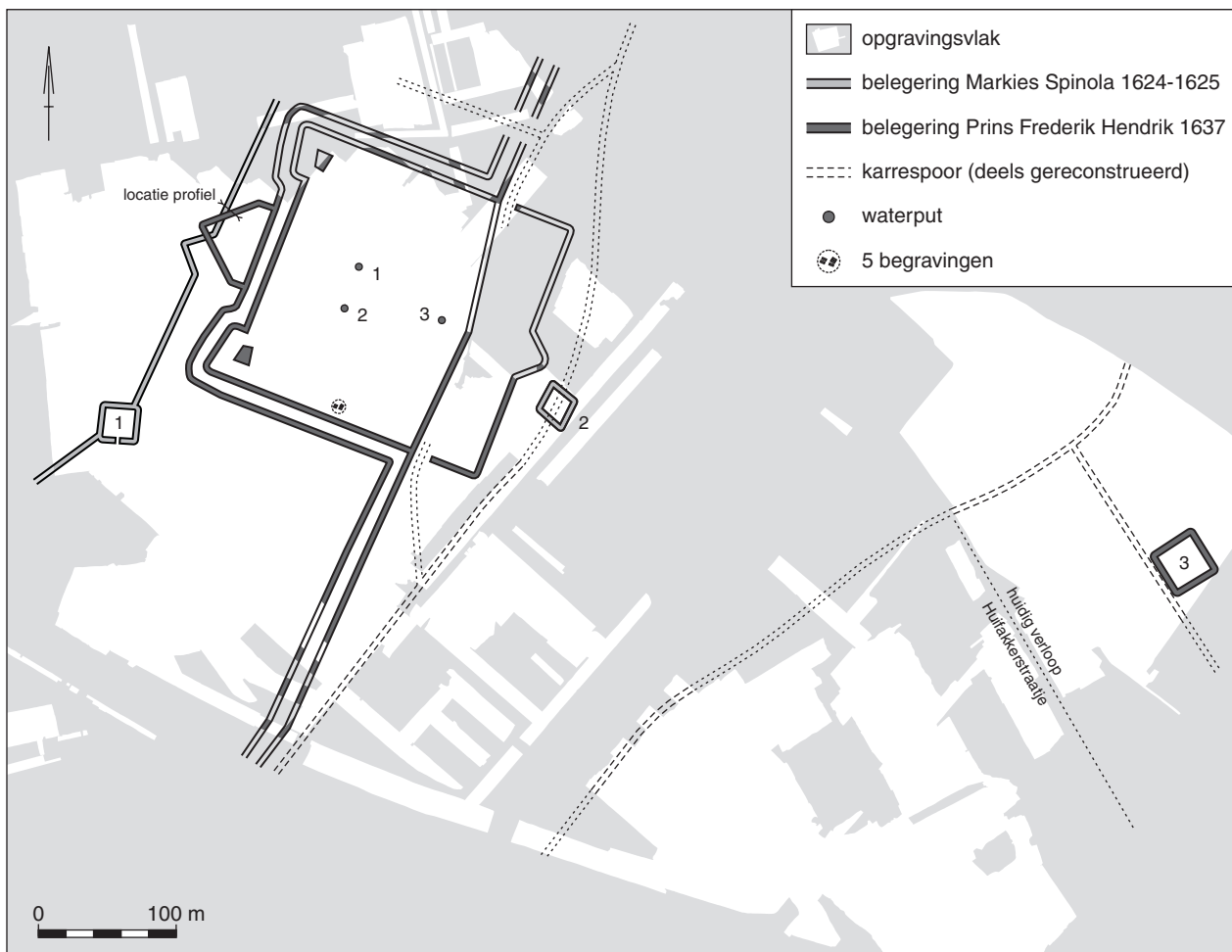
⁷ Van Aitzema 1669, 451.

⁸ Roberts 1967.

(links) Afb. 18.1 De Belegering van Breda in 1624-1625 door Markies Spinola, kaart van Hermannus Hugo, uit *Obsidio Bredana armis Philippi IIII. auspiciis Isabellae ductu Ambr. Spinolae perfecta*, Antwerpen 1626, bewerkt door G.G. van der Hoeven (1868).

(boven) Afb. 18.2 De Belegering van Breda in 1637 door Prins Frederik Hendrik, kaart van Marcus Zuerius Boxhornius (1636), uit *Historia obsidionis Bredae et rerum anno MDCXXXVII gestarum*, Leyde (Isaac Comelinus) 1640, bewerkt door G.G. van der Hoeven (1868).

teerd, maar met de punt van de stad af ligt en oversneden wordt door het legerkamp van 1637, moet het hier gaan om een circumvallatielinie van Spinola. Ten zuiden van Steenakker, bij de Meesterbierenseweg, zijn tijdens archeologisch onderzoek in het kader van de Hoge Snelheidslijn eveneens greppels van de twee linies aangetroffen.

De greppel van de linie van Spinola is met uitzondering van de redoute, waar de onderzijde van de greppel vlak is, te kenschetsen als een spitsgracht (links op afb. 18.4). Tijdens het archeologisch veldonderzoek is geconstateerd dat de 3 m brede greppel een V-vormige doorsnede had: de onderzijde was slechts 0,60 m breed. De diepte varieerde tussen 1,60 en 1,80 m. Dit wijkt enigszins af van de overgeleverde historische gegevens; de circumvallatielinie van Spinola zou respectievelijk 2,10 en 0,60 m breed zijn aan de boven- en onderzijde en 1,40 m diep zijn. De achter de greppel opgeworpen borstwering moet ongeveer 1,50 m hoog en 2,10 m breed zijn geweest.⁹

De linie van prins Frederik Hendrik

De circumvallatielinie van Frederik Hendrik bestond uit twee parallelle greppels, waarvan de binnenste als eerste gegraven is door de soldaten. De buitenste greppel werd op kosten van de Staten uit Den Haag gegraven door drie- à vierduizend boeren uit Holland en geronselde arme lieden uit de Palts, Hessen en het Westerwald. De uitgegraven grond benutten de soldaten voor een borstwering van 8 voet, ongeveer 2,50 m, die aan de zijde van Breda werd opgeworpen. Uit veldwaarnemingen blijkt dat de greppel gemiddeld 4 m breed was en 1,15 tot 1,36 m diep.¹⁰ Bij de tweede greppel werd de grond aan weerszijden opgewor-

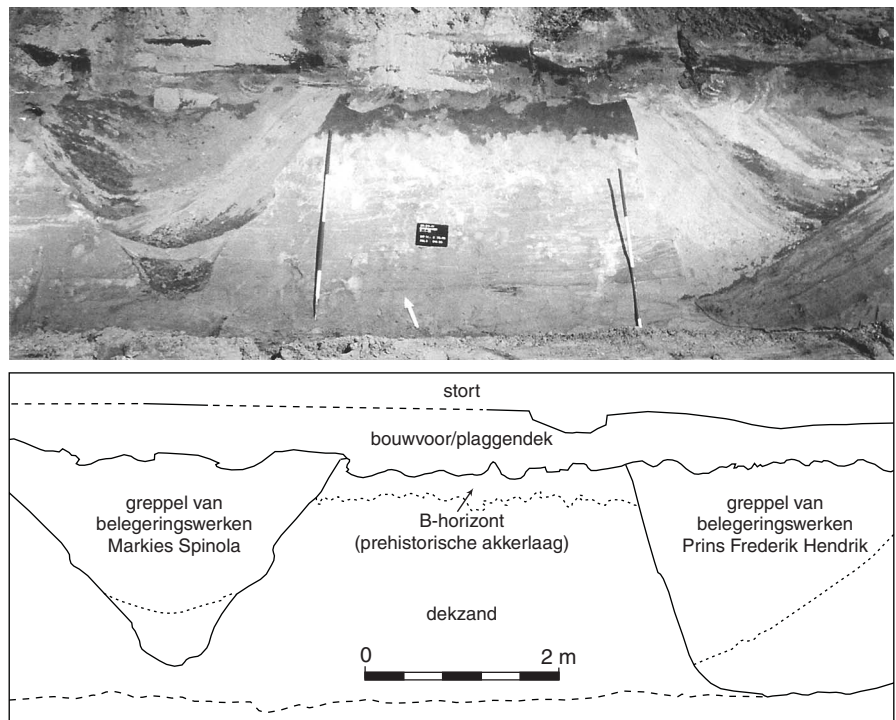
Afb. 18.3 Reconstructie van de belegeringswerken uit 1624-25 en 1637, redoutes en verbindingswegen, aan de hand van de archeologische sporen op Steen- en Huifakker.

9 Van der Hoeven 1868.

10 Het betreft hier de diepte die door het Archeologisch Diensten Centrum is gemeten bij de opgravingen in het kader van de Hogesnelheidslijn (vindplaats 25); persoonlijke mededeling B. Meijlink, ADC.

pen, waardoor de grond aan de buitenkant een extra hindernis vormde voor de aanstormende cavalerie.¹¹ Deze greppel was volgens tijdgenoot L. van Aitzema ongeveer 2,20 m diep en 3,80 m breed, hoewel bij het veldonderzoek een diepte van maximaal 2,10 m en een breedte van gemiddeld 3 m gemeten werden.¹² Hierbij moet wel rekening gehouden worden met het feit dat het bovenste deel van de greppel verdwenen is door het ploegen van de akker en het feit dat het opgravingsvlak ook nog eens tot op het ongestoorde dekzand is afgegraven. Volgens andere bronnen zou de buitenste greppel nog iets breder en dieper gegraven zijn, namelijk 2,50 m diep en 5 m breed, maar vooral dat laatste valt niet te rijmen met de opgravingsresultaten.¹³

Afb. 18.4 Profiel door de greppels van de belegeringswerken (zie afb. 18.3 voor de locatie van dit profiel).

18.2.1 Greppelvullingen

De greppels van beide linies hadden een schone vulling van verrommeld dekzand met oer- en leembrokken. Niets wees erop dat in de greppels water stond. Na beëindiging van de belegeringen zijn de greppels blijkbaar snel dichtgegooid, aangezien er geen afvalmateriaal of een donkere laag onder in de greppels is aangetroffen. Vermoedelijk zijn de greppels gedurende de belegering onderhouden en schoongemaakt door de soldaten, net als de wegen in die tijd door speciale arbeiders dagelijks werden gerepareerd.¹⁴ Zowel de greppels van Spinola als van Frederik Hendrik doorsnijden de vermoedelijke prehistorische akkerlaag en zijn bedekt door het esdek. Op deze locatie bieden de greppels derhalve een *post-quem*-datering voor het aanleggen van de akkers met behulp van pluggenbemesting; dat was op zijn vroegst in de tweede helft van de 17e eeuw. Het opgravingsvlak lag eigenlijk te laag voor de ondiepe en oppervlakkige sporen uit de 17e eeuw, waarvan schaduwen als het ware doorschemerden in de B-horizont (zie afb. 18.4). Vooral de brandplekken van kampvuurtjes zijn het slachtoffer geworden van de beslissing om het sporenvlak dieper aan te leggen.

11 Van den Berg 1988.

12 Van Aitzema 1669, 451.

13 Van den Berg 1988, 142.

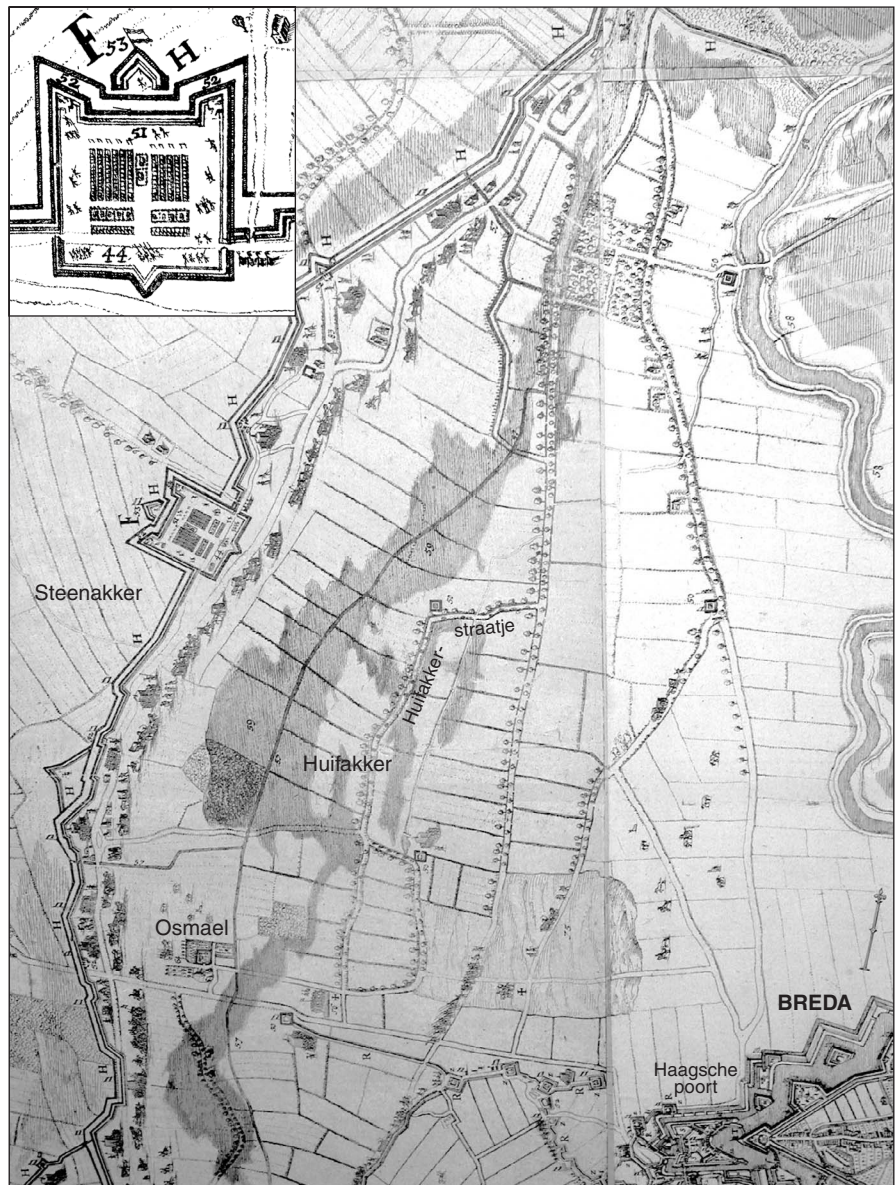
14 Van den Berg 1988.

Afb. 18.5 De Belegering van Breda in 1637 door Prins Frederik Hendrik, kaart van Willem Jansz. Blaeu. Gravure, ingekleurd, 410 x 540 mm, particuliere collectie.

Afb. 18.6 Bewerkte foto van de kaart van Baltazar Floris van Berckenrode, *Expugnatio Fortissimae Urbis Bredae Anno 1637*, ets van het beleg van Breda in 9 bladen 1080 x 1550 mm (1637). Tilburg, KUB, Brabantcollectie, inv. nr. B 83 / 1637 (17).

Verklaring van enkele relevante nummers in de afbeelding:
 44 kwartier van lt.kol. Boshuizen;
 50 redoute;
 51 hoornwerk;
 52 halve batterij;
 53 lunet;
 57 nieuw gegraven waterlozing;
 58 De Mark;
 59 land onder water;
 63 Osmael (Heilaar);
 83 Gageldonk

18.3 Het legerkamp uit 1637 op Steenakker

15 Baltazar Floris van Berckenrode was een landmeter, die samen met een kapitein een onderkomen had op het landgoed Heilaar, dat ook wel bekend stond onder de naam Osmael (zie afb. 18.6). Het landgoed Heilaar ligt op de zuidelijke helft van dekzandrug Huijakker en op loopafstand van het legerkamp. We kunnen er dus vanuit gaan dat Berckenrode goed bekend was met de lokale omgeving, wat wellicht weer iets zegt over de betrouwbaarheid van dit deel van zijn kaart van het beleg van Breda.

16 Boxhornius 1640, 62-63.

Op Steenakker werd een groot deel van een legerkamp uit 1637 blootgelegd. De locatie en het grondplan van het kamp komen overeen met de locatie van een kamp dat op de kaarten van Blaeu en Van Berckenrode staat aangegeven (afb. 18.5 en 18.6).¹⁵

Bij de belegering van 1637 werd de totale troepenmacht verdeeld over vier kwartieren. Behalve die vier kwartieren waren er ook nog drie kleine kwartieren, waaronder het kamp van Steenakker. Dit kamp viel onder het kwartier van Graaf Willem van Nassau-Siegen, die het bevel voerde over het kamp van Prinsenhage. In het kleine legerkamp van Steenakker waren acht compagnieën gelegerd (wat neerkomt op maximaal 800 man voetvolk), die aangevoerd werden door luitenant-kolonel Boshuizen.¹⁶ Overigens waren de meeste huursoldaten uit deze regimenten afkomstig uit Engeland, Schotland, Duitsland en Frankrijk.

Het legerkamp nam inclusief de greppels en wallen een oppervlak van ongeveer 4 ha in. Op het opgegraven terrein vormden de greppels van de linie het grondplan van een oudnederlands hoornwerk dat op aanvallen van een ontzettingsleger was

georiënteerd.¹⁷ In de buitenste wal met gracht is aan de kopse kant van het hoornwerk een punt naar buiten aan het werk toegevoegd, waarachter een lunet lag.¹⁸ De lunet was vermoedelijk aangelegd ter verdediging van de wal en de halve batterijen, waar de kanonnen stonden opgesteld op de hoeken van het kamp. Het binnenterrein is vermoedelijk in eerste instantie kleiner geweest, maar werd later met het verleggen van een greppel uitgebreid. De nieuwe greppel had een kleine, vooruitstekende punt in het midden en was 3 tot 4,40 m breed en 1,25 m diep. Op de kaarten van Blaeu en Van Berckenrode is te zien dat er verbindingswegen tussen de kwartieren waren aangelegd (afb. 18.5 en 18.6). Er was een weg of pad van Princenhage naar Gageldonk en Terheijden, dat langs het legerkamp van Boshuizen liep. Op de kaarten is ook te zien dat vanaf de noordoost- en zuidoosthoeken van het kamp een weg of pad aansloot op de hoofdweg. Op basis van de kaarten van Blaeu en Van Berckenrode en het ontbreken van een greppel op deze hoeken, moet geconcludeerd worden dat hier de ingangen van het kamp hebben gelegen. Bij het onderzoek op Steenakker zijn karrensporen aangetroffen, die mogelijk horen bij de weg die langs de linie heeft gelopen (zie afb. 18.3). Binnen de greppel van het kamp en achter de borstwering, die 5,30 m breed moet zijn geweest,¹⁹ had het binnenterrein een oppervlak van ongeveer 34.446 m². Uit historische bronnen weten we dat bij de grote legerkampen houten barakken waren gebouwd, maar over het algemeen bestonden de onderkomens uit hutten van hout en stro en tenten.²⁰ Op het binnenterrein van het legerkamp hebben we dan ook geen sporen van bebouwing gevonden. De structuur van het binnenterrein moet een geordend patroon hebben gehad, dat vermoedelijk grote overeenkomsten vertoonde met een romeins *castellum*. In de 16e en 17e eeuw was de militaire structuur namelijk vooral geïnspireerd op de oude strategieën en technieken van het romeinse leger.

Twee personen hebben grote invloed gehad op de manier van oorlogvoeren. De eerste was prins Maurits van Oranje (1567-1625) en de tweede was koning Gustaaf Adolf II (1594-1632) van Zweden. Maurits, één van de grootste militairen van zijn tijd, haalde de ideeën voor zijn “nieuwe” krijgstactieken uit het werk van klassieke auteurs als Vegetius en Aelianus. Uit het werk van Polybius kwam zijn inspiratie voor de indeling van een legerkampement.²¹ Op de kaart van Van Berckenrode (zie afb. 18.6) zijn de strakke patronen van de indeling van het kamp te zien, met in het centrum vermoedelijk het onderkomen van luitenant-kolonel Boshuizen.

18.3.1 Sporen binnen het legerkamp

Binnen het kamp lagen waterputten, haardplaatsen, kuilen en zelfs vijf graven. De systematische en symmetrische aanleg van het kamp (zie afb. 18.3) wordt bevestigd door de situering van de waterputten en tevens door verstoringen in de bodem waar mogelijk de batterijen hebben gestaan, de. De kuilen en haardplaatsen lijken zich te concentreren in de zuidoostelijke helft van het kamp, maar dit beeld is sterk beïnvloed door de vrijwel volledige verstoring van het noordoostelijke deel.

Twee waterputten en een drenkkuil

Midden in het legerkamp zijn ten behoeve van de drinkwatervoorziening op drie plaatsen waterputten gegraven. Als beschoeiing voor twee van deze waterputten waren houten tonnetjes gebruikt. Voordat men de tonnen in het uitgegraven putgat liet zakken, ontdeed men ze van deksel en bodem om ze vervolgens op elkaar te stapelen in de kuil. Uit Waterput 66 kwamen twee bijna ongeschonden tonnen tevoorschijn (zie afb. 18.7). De andere waterput leverde slechts enkele sterk verweerde duigen op. De maten van de verweerde duigen komen vrijwel overeen met die van het goed geconserveerde materiaal. Wij gaan er derhalve van uit dat voor beide waterputten hetzelfde type ton is gebruikt.²² De tonnen bestonden uit zestien eikenhouten duigen van ongeveer 80 cm lengte, die bijeen werden gehou-

17 Met een hoornwerk wordt het buitenwerk van een vestingstad bedoeld, maar in de 17e eeuw werd deze term ook in verband gebracht met veldwerken in de vorm van een hoornwerk.

18 Lunet: klein verdedigingswerk met twee schuine wallen en veelal korte flanken; doorgaans in de keel open; soms ravelijn genoemd (<http://www.coehoorn.nl/begrippenlijst>).

19 Boxhornius 1640, 64.

20 Schulten & Schulten 1969, 85. Op de gravure van Jac. Callot uit 1637 van de belegering van Breda door Spinola, is te zien dat op het binnenterrein van de kampen ook grote tenten stonden.

21 Roberts 1967; Parker 1988. G. Parker en M. Roberts zijn de grondleggers van de theorie van de Militaire Revolutie in de 16e/17e eeuw. De informatie is ontleend aan een gastcollege dat Parker op 9 maart 2001 in het kader van het Crayenborgh-college gaf in Leiden.

22 Op het schilderij “De intocht van de Infante op 12 juni 1625 te Breda” van Peeter Snayers staat een vergelijkbare ton met stop op de voorgrond afgebeeld.

Afb. 18.7 Waterput 66 in het legerkamp, waarbij twee houten tonnen als bekisting zijn gebruikt. In de onderste ton is de stop goed zichtbaar.

den door houten hoepels. De hoepels bestonden uit in tweeën of drieën gekloofde takken van hazelaar. De makers van de tonnen hadden op vier punten hoepels aangebracht: net boven en onder het midden en aan de boven- en onderrand. Op die plaatsen werden telkens drie tot vier banden gebruikt. Elke ton had in het midden van één van de breedste duigen een gat met een stop. De stoppen waren met zorg gemaakt uit een dik stuk wilgenhout en zaten nog in de gaten. Vermoedelijk heeft rond de stop een stuk stof of ander vergankelijk materiaal gezeten, aangezien de stoppen eigenlijk iets te klein waren voor het gat in de ton. Toch lijken de stoppen primair voor de tonnen te zijn gemaakt. Een mogelijke verklaring is dat we hier te maken hebben met tonnen waarin droge stof werd vervoerd, bijvoorbeeld buskruit. Buskruit kan namelijk door wrijving ontploffen en dus kan het verwijderen van de stop van een houten vat met kruit gevaarlijk zijn.

Van beide waterputten was de kern opgevuld met bakstenen. De bakstenen waren hergebruikt; aan enkele zaten nog mortelresten. Mogelijk zijn de waterputten in een later stadium opgevuld met bakstenen om verzakkingen in de akker tegen te gaan. De bakstenen kunnen ook afkomstig zijn van de oorspronkelijke putrand en op een gegeven moment in de waterput gevallen zijn.

De derde watervoorziening was centraal gelegen in het kamp. Het was een forse kuil, met een doorsnede van 6,50 m, die aan de noordzijde was voorzien van een schuin aflopende toegang. Onderin het midden van de kuil bevond zich een dubbele vlechtwerkconstructie. Deze bestond uit twee ringen van verticale houten paaltjes met horizontaal vlechtwerk van twijgen. De binnenste ring was mogelijk een hergebruikte mand, maar het kan ook vlechtwerk zijn dat speciaal voor deze waterkuil gemaakt is. De paaltjes waren gemaakt van aangepunte takken, die tot

Afb. 18.8 Eén van de vijf inhumatiegraven uit het legerkamp van 1637.

in de leemlaag waren geslagen. De diepte vanaf het aangelegde opgravingsvlak bedroeg ongeveer 2,50 m. Hoewel de waterkuil is dichtgestort, bleef een depressie in het terrein achter, die in de loop van de tijd opgevuld raakte. Dit was zichtbaar aan de gelaagde spoelbandjes in het boventste deel van de opvulling. De vorm van de kuil doet veronderstellen dat het een drenkkuil is geweest voor paarden, of misschien een brandkuil.

Haardplaatsen

De eerste haardplaats had een vierkante bakstenen basis en lag bovenop een voormalige greppel waarvan de opvulling vermoedelijk dateert uit de vroege 17e eeuw. Op de bakstenen haardvloer lagen verbrande leem en zand. In deze laag werden loodgeglazuurd aardewerk, fragmenten van vroeg 17e-eeuwse pijpen, fragmenten van messen, musketkogels en verbrand bot gevonden. Een paar meter verder lag, eveneens over de greppel, een tweede haardplaats, ditmaal zonder bakstenen vloer maar wederom met veel roodverbrande leem en zand. Zoals bij haarden verwacht mag worden, zijn verscheidene fragmenten van haandroosters aangetroffen.

Graven

Langs de zuidwal van het legerkamp lagen vijf graven. Ze waren west-oost ge-

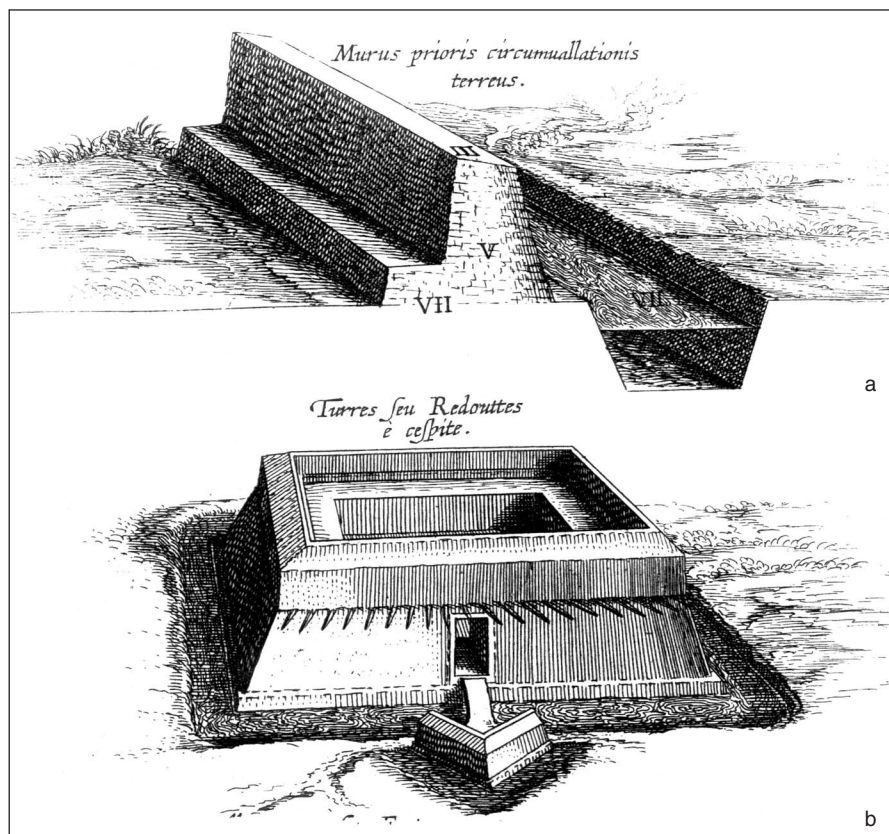
oriënteerd, zodat bij wederopstanding het gezicht van de betreffende personen naar het oosten zou zijn gericht. Tijdens het blootleggen van de skeletten zijn bij geen van de graven sporen van een bekisting waargenomen. De armen lagen gekruist over het lichaam (afb. 18.8). In de graven zijn, afgezien van enkele losse scherven aardewerk, alleen knopen en kledinghaakjes aangetroffen.

De overledenen waren drie volwassen mannen, een vrouw en een jongen van ongeveer 14 tot 17 jaar oud.²³ Ondanks de slechte conservering van het bot viel uit de determinatie op te maken dat het bij leven gezonde individuen waren geweest. Voor de oorzaak van hun dood zijn geen aanwijzingen gevonden. Het lijkt bij deze begravingen niet te gaan om gesneuvelde garnizoenssoldaten; in dat geval zou men alleen mannen hebben verwacht.²⁴ De begravingen lijken eerder burgers te betreffen, wellicht zelfs een gezin. Waarom lagen ze daar in het vrije veld, in plaats van op een kerkhof bij een kerk? Zouden het toch lieden zijn die in het kielzog van een leger meetrokken, en allerlei diensten aanboden? Maar waarom zijn ze dan begraven in het kamp? Het lijkt toch niet echt bevorderlijk voor het moreel om dagelijks zo opzichtig te worden geconfronteerd met de dood.

Kuilen

Op het binnenterrein van het legerkamp zijn verschillende afvalkuilen gevonden met 17e-eeuws vondstmateriaal, zoals resten van slachtafval, papkommetjes, talrijke pijpen en een enkel mes. Enkele diepe kuilen met een rechte wand hebben mogelijk als beerkuilen gefungeerd, aangezien er geen andere beerput is aangetroffen op het terrein. De legerleiding had voor die tijd strenge voorschriften uitgevaardigd aangaande de hygiëne. Zo waren de soldaten verplicht gebruik te maken van de officiële latrines.²⁵ De zogenaamde afvalkuilen zijn niet grondig bestudeerd en de mogelijkheid bestaat dat de grondmonsters hieruit nog informatie bevatten over het dieet van de soldaten. Bovendien zijn de 17e-eeuwse afvalkuilen interessant voor een datering van het aardewerk, aangezien uit historische

Afb. 18.9 Tekening van (a) doorsnede van de linie van Spinola en (b) redoute van graszoden. Uit: Hermannus Hugo, *Obsidio Bredana armis Philippi III. Auspiciis Isabellae ductu Ambr. Spinolae Perfecta*, Antwerpen 1626, 29.

²³ Determinaties L. Ligthart, 2000 (intern rapport).

²⁴ Vergelijk de negen graven die in de buurt van Gilze-Rijen zijn gevonden: Van der Heijden 2001.

²⁵ Schulten & Schulten 1969, 85.

bronnen bekend is dat het kamp in het jaar 1637 in gebruik was voor een periode van slechts 3 maanden.

18.3.2 Twee losstaande redoutes

Een redoute was eigenlijk een vooruitgeschoven post, die vaak bij aanvoer- of uitvalswegen werd aangelegd en door een beperkt aantal soldaten werd bemand.²⁶ Tijdens een aanval trokken deze soldaten zich, na een paar schoten gelost te hebben, snel weer terug. Op het binnenterrein van een redoute stond vermoedelijk een hut waarin de soldaten konden schuilen (afb. 18.9). Boven werd al de redoute genoemd die onderdeel heeft uitgemaakt van de circumvallatielinie van Spinola (redoute 1). Daarnaast zijn sporen van nog twee redoutes gevonden, die niet direct verbonden waren met één van de linies op het terrein.

Ten oosten van het legerkamp lag de eerste losstaande redoute, redoute 2 (afb. 18.3). De greppelcontouren hebben de vorm van een rechthoek, maar de hoeken zijn niet helemaal haaks. De omtrek van de redoute was ca. 25 x 23 m en de breedte van de greppel lag tussen 2,50 en 3,50 m. Sporen van een toegang zijn niet in de greppel gevonden; vermoedelijk heeft er een plankier gelegen. Uit strategisch oogpunt is de ligging van de redoute direct voor het legerkamp van 1637 niet erg praktisch. Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat het om een redoute gaat behorend bij de belegering van 1625. Deze losse redoute kan in dit geval onderdeel zijn van de eerste contravallatielinie van 1624. Spinola heeft namelijk tijdens zijn beleg de contravallatielinie een keer een stuk naar de stad toe verlegd, waardoor de eerste contravallatielinie zijn functie verloor.

Op Huifakker, een stuk verder naar het oosten, zijn de grondsporen van een derde redoute aangetroffen (redoute 3). Hier gaat het om een vierkant, omgreppeld terrein van ca. 37,5 x 37 m met een greppel van maximaal 4 m breedte, die een diepte had van 1,2 m en op de bodem 2 m breed was. Hoewel tijdens het beleg van Spinola de meeste veldwerken opgenomen waren in de linie, was de redoute op

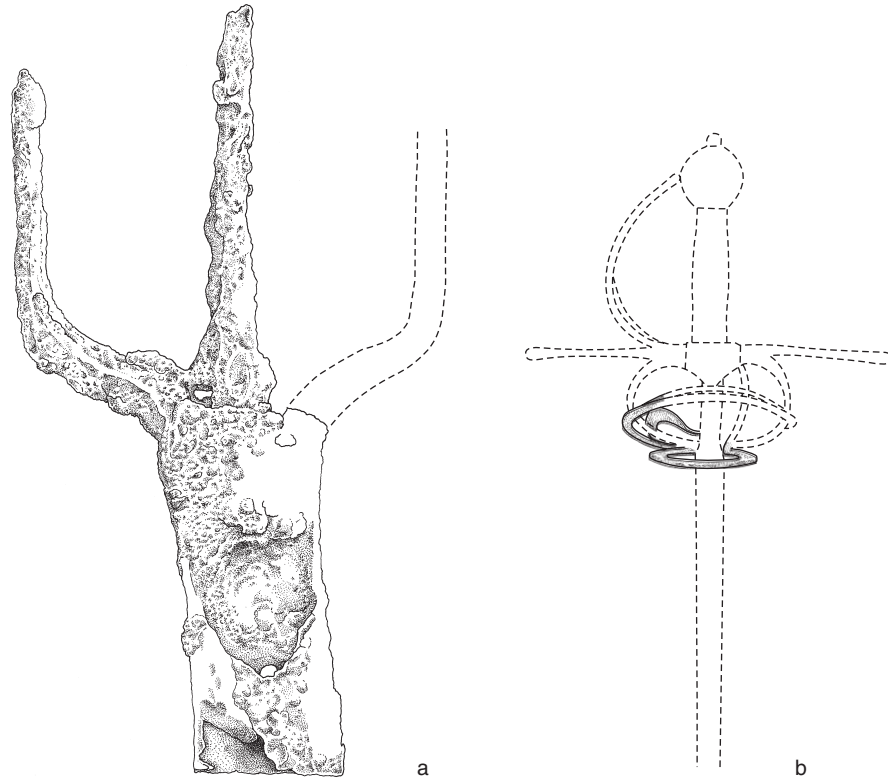

Afb. 18.10 Onder in Afvalkuil 162 zijn twee van de drie complete potten zichtbaar.

²⁶ Van der Hoeven 1868.

Huifakker niet met een linie verbonden. Op de kaart van Van Berckenrode staat op Huifakker ten noorden van de middeleeuwse weg het “Huifakkerstraatje” of “-pad” een redoute afgebeeld (zie afb. 18.6).²⁷ Het is dan ook waarschijnlijk dat we te maken hebben met een redoute van 1637. Onderin de greppel van de redoute zijn twee houten palen aangetroffen. Ze waren in het midden van de greppel in de bodem geslagen en deden waarschijnlijk dienst als stormpalen.

Afb. 18.11 Tekening van (a) fragment van vermoedelijk een furket (musketstandaard), (b) een rapierfragment.

18.4 Materiële cultuur

Van de hierboven besproken sporen wordt het vondstmateriaal van een aantal kuilen, een waterput, twee haardplaatsen en de vulling van een aantal grachten beschreven. Buiten beschouwing blijven de vondsten uit twee karrensporen. Tot ver in de 19e eeuw was het gebruikelijk om huishoudelijk en bedrijfsafval niet alleen in beerputten te deponeren, maar ook in kuilen op achtererven en andere onbebouwde terreinen. In het Bredase stadscentrum komt 30% van het gevonden aardewerk uit afvalkuilen.²⁸ Parallelen met vondsten in en om haardplaatsen zijn in de stad Breda, althans voor de postmiddeleeuwse periode, onbekend, met uitzondering van aspotten of objecten die als aspot hebben gediend.

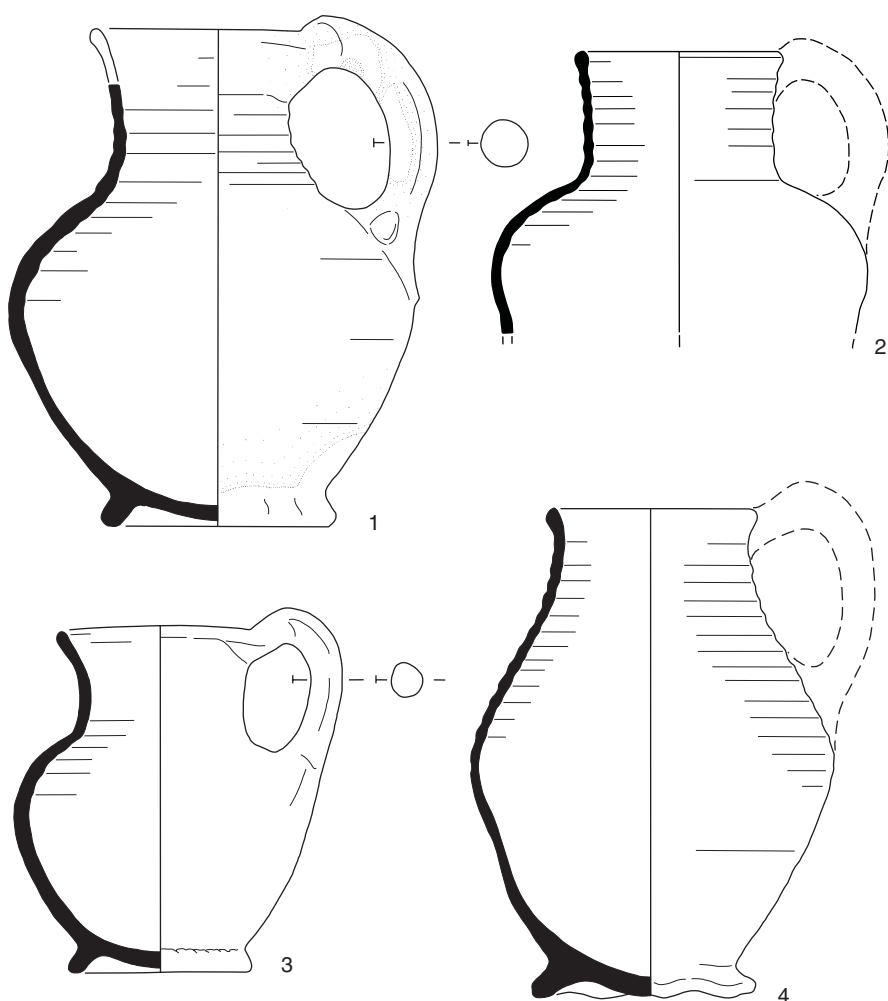
Het is zelden mogelijk om verband te leggen tussen de depositie van de objecten en de sociaal-economische context waarin ze gebruikt zijn. Slechts in enkele gevallen kunnen de vondsten gerelateerd worden aan bijvoorbeeld de sociaal-economische bovenlaag van de bevolking, zoals het geval is bij opgravingen in en om de zogenaamde hofhuizen en bij het kasteel van Breda.²⁹ Relaties tussen vondstmateriaal en “modale” burgers zijn nog minder bekend, omdat deze in de historische bronnen een ondergeschikte rol spelen. Vondsten in relatie tot een beroepsgroep zijn nog veel geringer in aantal. In Breda bekende voorbeelden zijn opgravingsvondsten die een directe relatie hebben met het uitoefenen van een beroep zoals pijpenbakker, pottenbakker, leerlooier en apotheker.³⁰

²⁷ Leenders 1991.

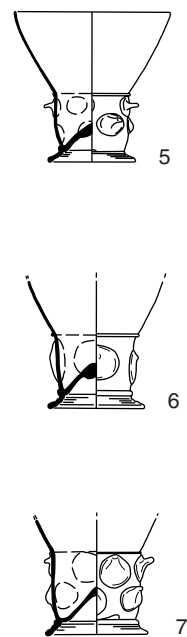
²⁸ Zie ook H. de Kievith, “10 jaar spotdating, een evaluatie”, 2000: een webpublicatie met statistisch onderzoek naar laat- en postmiddeleeuwse aardewerkcomplexen en de contexten waarin het materiaal werd gevonden.

²⁹ Zie Van den Eynde et al. 1996; De Jong 1995.

³⁰ Zie Carmiggelt & Van den Eynde 1993, 31.

Afb. 18.12 Kannen en glazen
1-3: schenkkannen van roodbak-
kend geglazuurd aardewerk
(Afvalkuil 151, Waterput 66,
Afvalkuil 157);
4: schenkan van witbakkend
groen geglazuurd aardewerk
(Waterput 66);
5-7: Berkenmeiers (Afvalkuil
158).
Schaal 1:4.

Het afval dat is achtergelaten in het belegeringskamp, vertoont een combinatie van een specifiek beroepsgerichte context – die van militairen – en een algemenere sociaal-economische context, die duidelijk afwijkt van het stedelijk patroon. De vragen, waarvan wordt gepoogd ze aan de hand van de materiële cultuur te beantwoorden, zijn of materiaal aanwezig is dat kenmerkend is voor militaire aanwezigheid (zowel wat betreft herkomst als functie) en of sprake is van “rijke” contexten. Het referentiekader hierbij wordt gevormd door de 17e-eeuwse vondstcomplexen uit de binnenstad van Breda. Wellicht wordt zo meer inzicht verkregen in de specifieke leef- en werkomstandigheden in het legerkamp.

Hoewel sprake is van een tweetal “bewoningsfasen”, namelijk de belegeringen van 1624 en 1637, is in de datering van de vondsten geen onderscheid te maken; de tijdsspanne is te kort om verschillen in vorm en stijl te kunnen onderscheiden. Zo kunnen aardewerk en glas niet nauwkeuriger gedateerd worden dan tussen 1600 en 1650. De vormgeving van de aanwezige pijpenkoppen zou tot enige verfijning kunnen leiden, namelijk een datering in het tweede kwart van de 17e eeuw.³¹

18.4.1 Algemene bevindingen

De vondsten zijn, in catalogusvorm, beschreven in algemene bewoordingen (zie tabel 18.1 en afb. 18.12 t/m 18.15). Slechts daar waar het zinvol is, is de beschrijving van het materiaal verfijnd. Omdat alle kuil- en waterputvullingen in feite als één ensemble (“legerkamp”) behandeld zijn, kunnen een aantal algemene opmerkingen worden gemaakt. Ze worden verderop puntsgewijs opgesomd.

³¹ Duco 1987, 32-33.

vondstmateriaal uit waterputten	
Waterput 65	
<i>aardewerk</i>	geglazuurd aardewerk, slibversierd
1 voorraadpot, randfragment, roodbakend geglazuurd aardewerk	13 bord, randfragment, roodbakend geglazuurd aardewerk
2 steengoedfragmenten	14 oorkom, bodemfragment, roodbakend geglazuurd aardewerk, binnenzijde geel geglazuurd
<i>pijpen</i>	15 voorraadpot, bodemfragment, roodbakend geglazuurd aardewerk
1 ongemerkt	<i>pijpen</i>
<i>bouwmateriaal</i>	1 ongemerkt
1 zachtgebakken baksteen	2 zijmerk: gekroonde roos
2 ijsselsteentjes	3 zijmerk: roos
Waterput 66	<i>metaal</i>
<i>aardewerk</i>	1 spijkers (ca. 25)
1 kookkan, roodbakend geglazuurd aardewerk (afb. 18.14.8)	2 musketkogel
2 kookkan, roodbakend geglazuurd aardewerk (afb. 18.14.9)	<i>bouwmateriaal</i>
3 grape, roodbakend geglazuurd aardewerk (afb. 18.14.1)	1 tegelfragment
4 grape, roodbakend geglazuurd aardewerk (afb. 18.14.2)	
5-7 grape, randfragmenten van minimaal 3 exemplaren, roodbakend geglazuurd aardewerk (afb. 18.14.3-5)	Drenkkuil (Kuil 67)
8 schenkan, roodbakend geglazuurd aardewerk	<i>aardewerk</i>
9 schenkan, hals- en schouderfragmenten, roodbakend geglazuurd aardewerk (afb. 18.12.2)	1 rand kookpot, roodbakend geglazuurd aardewerk
10 schenkan, witbakend geglazuurd aardewerk (afb. 18.12.4)	2 bodem grape, roodbakend geglazuurd aardewerk
11-12 borden, randfragmenten van min. 2 exemplaren, roodbakend	<i>pijpen</i>
	1 ongemerkt
	<i>bouwmateriaal</i>
	1 baksteen

vondstmateriaal van haardplaatsen	
Haardplaats 1	
<i>aardewerk</i>	<i>metaal</i>
1-5 bord, fragmenten, roodbakend geglazuurd aardewerk, slibversierd, "Oosterhouts"? (afb. 18.13.1)	1 spijkers
6 bord, fragment, roodbakend geglazuurd aardewerk, onversierd	2 gietrest
7 oorkom, fragment, roodbakend geglazuurd aardewerk, ongebruikt?	3 hoefijzer
8 wandfragmenten, steengoed met zoutglazuur	4-6 messen
<i>pijpen</i>	7 angel van een mes
1-2 zijmerk: roos	8 roosterfragment
3-5 zijmerk: Franse lelie	
6 hielmerk: Franse lelie	Haardplaats 2
– pijpensteel: gestempelde Franse lelie	<i>aardewerk</i>
– pijpensteel: blad- en schubmotief	1 oorkom, fragmenten, roodbakend geglazuurd aardewerk
	<i>pijpen</i>
	1 ongemerkt
	<i>metaal</i>
	1 spijker

vondstmateriaal uit kuilen

Op basis van de aanwezigheid van beschrijfbaar postmiddeleeuws vondstmateriaal is een selectie gemaakt van vondsten uit een aantal kuilen, aangevuld met vondsten uit twee spitsporen, die hier telkens kort worden beschreven.

Afvalkuil 148

Deze brede, rechthoekige, 0,75 m diepe kuil met rechte wanden had een vulling van vier verschillende lagen. Onder in de kuil lag grijs vettig zand met daarop een houtskool afvalaagje. Daarop lag een laag bruin zand, gevolgd door geel gevlekt zand.

aardewerk

- 1 bord, fragment, roodbakend geglazuurd aardewerk, slibversierd

pijpen

- 1 hielmerk: gekroond AB-monogram

- 2-3 ongemerkt

- steel: gestempelde Franse lelie

Afvalkuil 151

Een onregelmatig rechthoekige afvalkuil met een verbrande pot in een houtskoollaagje, waarin ook wat botmateriaal zat. Onder de brandlaag zat nog een gevlekte geelbruine laag, die tot op de bodem doorliep. De kuil had een diepte van 0,45 m en was

in het archeologische vlak afgerond vierkant.

aardewerk

- 1 kan, roodbakend geglazuurd aardewerk, bolle buik, wijd uitlopende hals met geprofileerde draairingen, ooraanzet versierd met drie vingerindrukken (afb. 18.12.1)

- 2 kan, fragment, roodbakend geglazuurd aardewerk, wijd uitlopende hals

Afvalkuil 152

Deze diepe, rechthoekige afvalkuil met rechte wanden en rechte bodem was oorspronkelijk mogelijk een beerputje. Onder in de 1 m diepe kuil, die vierkant was in het vlak, lagen twee potten. Ook deze kuil had een houtskoollaag.

aardewerk

- 1 grape, roodbakend geglazuurd aardewerk, "Bergs" randprofiel(?), bakscheur in de dekselgeul (afb. 18.14.6)

- 2 kommetje of testje, bodem/wandfragment, roodbakend ge-
glazuurd aardewerk, slijbversierd

glas

- 1 knobbeltbeker, bodemfragment, blank glas

pijpen

- 1 zijmerk: roos
2 onversierd
– diverse pijpenstelen, onversierd

metaal

- 1 spijkers

Afvalkuil 155

Een grote, trapvormige kuil met rechte wanden en afgeronde bodem. De 0,85 m diepe kuil was opgevuld met grijsbruin, vrij homogeen zand met daarin wat zwarte humeuze brokjes, waarschijnlijk stukken van plaggen. Midden in de kuil liep een duidelijk, dun, roodbruin spoellaagje ter hoogte van het trapje. In het vlak is de kuil rechthoekig, ca. 2 x 1 m. De grote afmetingen en het trapje doen vermoeden dat de kuil als keldertje diende.

glas

- 1 ijsglasbeker op braamnopvoetjes, verticaal geribd

pijpen

- 1 zijmerk: gekroonde roos

metaal

- 1 spijkers
2 furket, fragment

Afvalkuil 157

Een rechthoekige, ondiepe kuil met een rechte bodem en rechte wanden. De bovenste laag in de kuil bestond uit grijsbruin zand met humeuze, soms vette, zwarte vlekken. Deze vlekken doen sterk denken aan een plaggenopvulling; soms waren de plaggen ook duidelijk zichtbaar. De onderste, zandige laag in de kuil was geelbruin gevlekt. De 0,26 m diepe kuil was in het vlak rechthoekig, met zijden van ruim 2 bij 1,50 m.

aardewerk

- 1 kan, roodbakend geglaazuurd aardewerk, bolle buik, wijd uitlopende hals en schenklip, groene reductievlekken in het loodglazuur (afb. 18.12.3)

pijpen

- diverse pijpenstelen, onversierd

metaal

- 1 spijkers

Afvalkuil 158

Deze afvalkuil had een rechte bodem en schuine, steile wanden. In het vlak was de kuil rechthoekig, ongeveer 0,50 x 0,75 m. De 0,67 m diepe kuil had een opvulling van drie verschillende lagen. Onderin zat een laag schoon zand, dat er waarschijnlijk is ingespoeld. Daarboven zat een beervulling, mogelijk met eierschalen, in grijs, beetje lemig, fijn zand. De kuil was verder voor driekwart opgevuld met donkerbruin en geel gevlekt zand.

aardewerk

- 1 oorkommetje, roodbakend geglaazuurd aardewerk, verticale oren, volledig geglaazuurd (afb. 18.13.5)

glas

- 1-3 Berkemeier, glasdraadvoet, uitgevloide noppen, gladde draad tussen schacht en cuppa (afb. 18.12.5-7)
4-5 voorraadflēs, vierkant, dunwandig, korte hals, met tinnen montuur, schroefdraad

pijpen

- hielmerk: gekroond AA-monogram, met steel met gestempelde Franse lelie
2 ongemerkt

metaal

- 1 spijkers
2 slak

Afvalkuil 161

Deze grote, vierkante kuil met rechte bodem, had aan één kant een concentratie houtskool en verbrande leem met veel spijkers. Verder was de kuil opgevuld met grijsbruin zand met daarin aardewerk, houtskool en baksteen. Boven in de kuil zaten een aantal donkerbruine venige laagjes. De 0,63 m diepe kuil lijkt een gewone afvalkuil te zijn geweest, waar misschien de resten van een oventje of vuurtje in zijn gegoooid.

aardewerk

- 1 bord, fragment, roodbakend geglaazuurd aardewerk, onversierd
2 grape, fragment (worstoor), roodbakend

pijpen

- 1 zijmerk: roos
2 hielmerk: tulp³²
3 hielmerk: gekroond AA-monogram

metaal

- 1 spijkers (28)
2 musketkogel

Afvalkuil 162

Deze diepe, ronde kuil met steile wanden en een rechte bodem, was voor de helft opgevuld met afvalmateriaal. Daaronder was de 0,80 m diepe kuil gevuld met een soort brandlaag met veel houtskool en verbrande leem. Onder deze brandlaag zat een aantal lagen geel en grijsbruin gevlekt zand. Onder in de kuil werden drie complete potten aangetroffen (afb. 18.10).

aardewerk

- 1-2 oorkommen, roodbakend geglaazuurd aardewerk, één-orig, op standring, gele binnenzijde met bruine bovenrand (afb. 18.13.4)
3 grape, roodbakend geglaazuurd aardewerk, flauwe draairingen op overgang van buik naar hals (afb. 18.14.7)

metaal

- 1 spijkers

Afvalkuil 164

Een smalle, rechthoekige kuil met een rechte bodem en afgeronde hoeken. De 0,42 m diepe, breed uitlopende kuil had een grijsbruin/geel/zwart gevlekte en gelaagde vulling, die onderin meer fijn en geel zand bevatte. De kuil bevatte verder veel verbrand bot en een concentratie houtskool met leem.

aardewerk

- 1 wandscherven, roodbakend geglaazuurd aardewerk
2 bord, fragment, majolica, polychroom beschilderd

pijpen

- 1 hielmerk: gekroonde Y of K
2 ongemerkt
– pijpensteelfragment: gestempelde Franse lelie
– diverse pijpensteelfragmenten, onversierd

metaal

- 1 spijkers
2 staafje
3 strip

Afvalkuil 165

Een kleine, vierkante kuil met een rechte en een schuine wand. De kuil was 0,22 m diep en had een donkere, grijsbruine vulling

met houtskool en botresten. In het midden van de vulling zat een laag van roodverbrand zand met verbrande leem.

aardewerk

1 bord, fragment, roodbakkerend geglaazuurd aardewerk, slibversierd (slibaardewerk uit westelijk Nederland)

pijpen

– diverse pijpenstelen, onversierd

Afvalkuil 166

Een kleine, ronde kuil met rechte wanden. De kuil was 0,20 m diep en had een donkere, grijsbruine vulling met houtskool en botresten.

aardewerk

1 grape, randfragment, roodbakkerend geglaazuurd aardewerk

2 bord, randfragment, roodbakkerend geglaazuurd aardewerk

vondstmateriaal uit greppels en losse vondsten

Greppel 15

aardewerk

1 bord, fragment, roodbakkerend geglaazuurd aardewerk, onversierd

pijpen

1-5 ongemerkt

Greppel 12

glas

1 vleugelglas, stamfragment, versierd met glasdraden

Losse vondsten

aardewerk

1 oorkom, roodbakkerend geglaazuurd aardewerk, slibversierd (slibaardewerk uit westelijk Nederland), duif in gele slib met groene accenten (afb. 18.13.6)

2 bord, roodbakkerend geglaazuurd aardewerk, groen geglaazuurde spiegel, bruine rand (afb. 18.13.3)

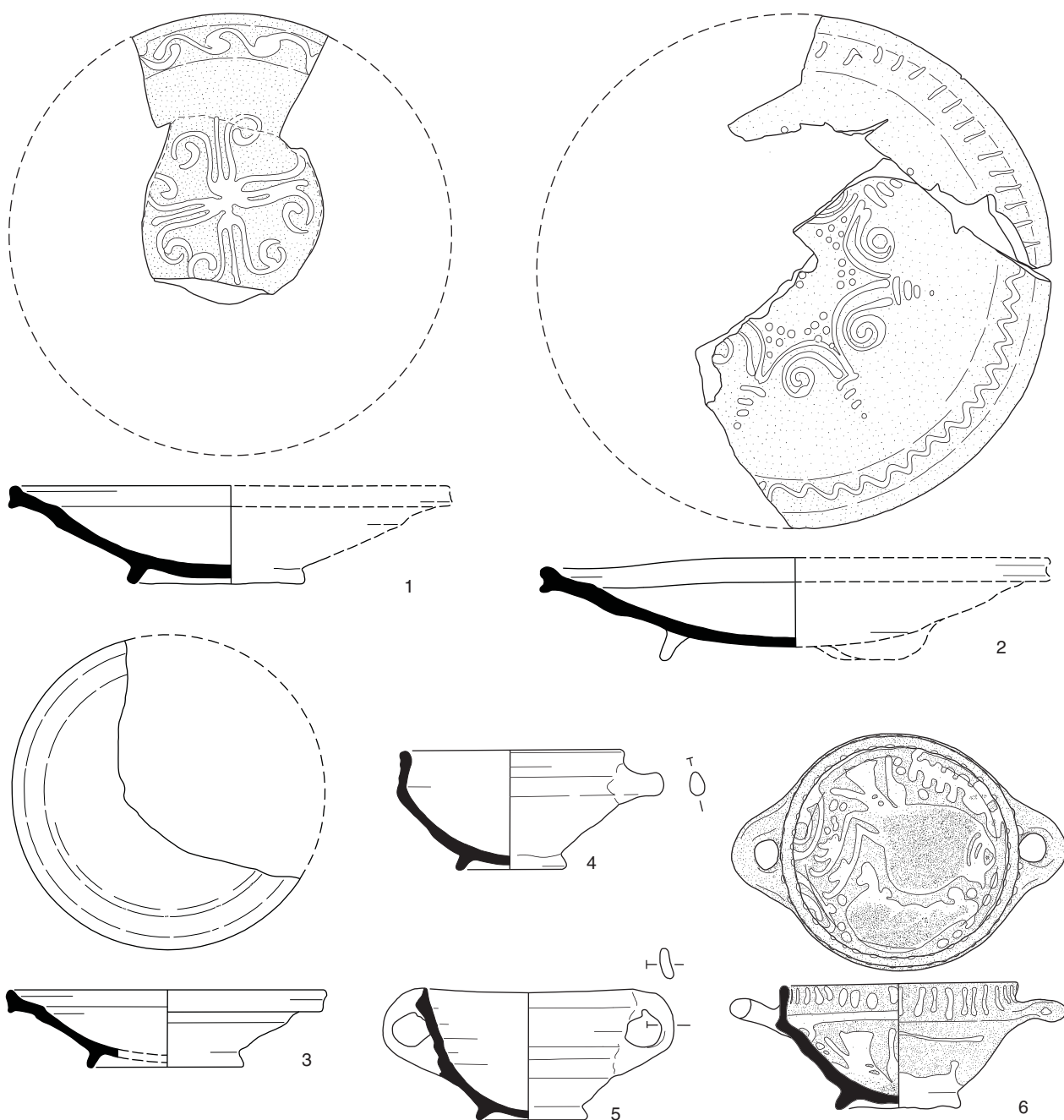
3 bord, fragment, roodbakkerend geglaazuurd aardewerk, onversierd

Tabel 18.1 Inventarisatielijst van vondstmateriaal

- de relatief grote hoeveelheid archeologisch compleet materiaal wijst erop dat een groot deel van het afval niet versleept of verplaatst is. Veel van de kuilen met postmiddeleeuwse vondsten bevatten min of meer complete voorwerpen. Het aantal objecten per kuil was over het algemeen klein;
- bepaalde aardewerkvormen, die in 17e-eeuwse contexten veel voorkomen, ontbreken. Er is slechts een beperkt scala aan gebruiksvormen aangetroffen. De herkomst van het roodbakkerende aardewerk is moeilijk vast te stellen, omdat slechts een minimale hoeveelheid 17e-eeuws materiaal, zoals bijvoorbeeld uit het naburige pottenbakkerscentrum Oosterhout, gepubliceerd is. Er zijn wel aanwijzingen dat een groot deel van de grappen, oorkommen en borden uit dit pottenbakkerscentrum afkomstig is, maar deze worden hoofdzakelijk geleverd door een omgekeerde bewijsvoering en door vergelijking met jonger pottenbakkersafval;³³
- opvallend is de aanwezigheid van slibversierd aardewerk.³⁴ Dit vondstmateriaal wordt zelden in Breda gevonden. Een uitzondering daarop vormt een 17e-eeuws militair barakken- en vestingcomplex aan de zuidoostzijde van de stadskern;³⁵ steengoed-objecten zijn maar weinig gevonden; andere importen ontbreken, met uitzondering van de glazen objecten;
- er zijn relatief veel pijpen aangetroffen. De aanwezigheid van een groot aantal slanke, dubbelconische koppen wijst in de richting van een datering in het tweede kwart van de 17e eeuw (afb. 18.15). Determinatie van de hiel- en zijmerken heeft nog geen aanvullende informatie opgeleverd over herkomst;
- glaswerk is zeer schaars en komt overwegend uit twee kuilen, waarvan de één aanmerkelijk vondstrijker is dan de ander. Een fragment van de stam van een vleugelglas, een kostbaar bezit, werd in de grachtvulling gevonden. Zowel de vindplaats als de vondst wijken sterk af van het algemene beeld;
- de haardplaatsen leveren relatief veel metaalvondsten op; vooral grote hoeveelheden nagels. Voor meerdere interpretaties vatbaar zijn de vondsten van messen (zonder merktekens) en een hoefijzer. Deze voorwerpen hadden in de Middeleeuwen en de periode daarna een symbolische betekenis, omdat ze bescherming afdwongen. Vandaar dat ze werden gedeponeerd onder drempels, bij haarden en schoorstenen. Toch lijkt het voorkomen van deze voorwerpen in dit geval eerder een functionele reden te hebben;
- het grachtenstelsel behorend bij de linies bleef nagenoeg vondstloos en is dus niet als afvaldepot gebruikt;
- de militaire context van de grondsporen wordt bevestigd door de loden musketkogels die daarin zijn aangetroffen. De vondst van een gietrest in een greppel van het belegeringswerk van Spinola geeft aan dat zulke kogels ter plaatse zijn gegoten;

³³ Hierbij is de terminologie van Henkes (1994) aangehouden.

³⁶ Zie Duco 1987, 83-84.

- onder het afval zijn veel voorwerpen gevonden die gebruikt werden bij voedselbereiding en als eet-, schenk- en drinkgerei. Opvallend hierbij is het grote aantal borden, van vermoedelijk lokale (lees: Oosterhoutse) makelij. De bereiding van voedsel zal per eenheid plaatsgevonden hebben;

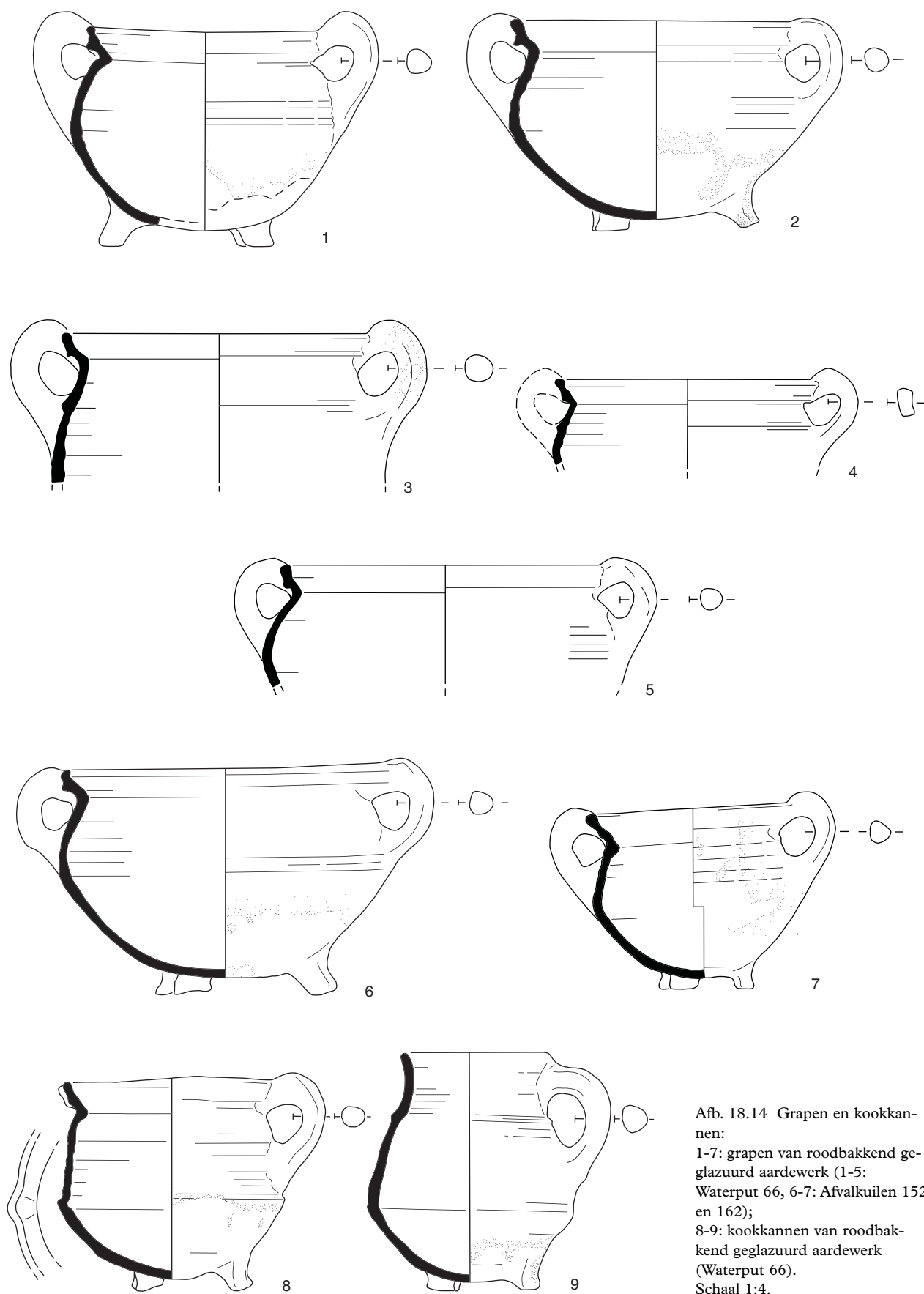
- in typologisch opzicht zijn er verschillen met vondstcomplexen uit een stedelijke omgeving. Bakseltypen als majolica en steengoed zijn in de grondsporen van de belegeringswerken sterk ondervertegenwoordigd. Wat betreft de functie van bepaalde soorten aardewerk, ontbreken kamerpotten, voorraadpotten en -kannen, en alle gespecialiseerde vormen als vergieten, vuurtesten etc. Gezien de afwijkende leefomstandigheden in een legerkamp, is dit natuurlijk niet zo verwonderlijk;

- er is sprake van één "rijke" en in ieder geval atypische context: een afvalkuiltje met onder meer een drietal glazen van het type Berkenmeier³⁶ en een voorraad- of kelderfles.

33 Groeneweg 1992, 156-160; Groeneweg 1995, 88-89; Kleij 1995, 112-114.

34 Met dank aan S. Venhuis van de Stichting Noord-Hollands Slibaardewerk voor persoonlijk commentaar. Zie ook: S. Venhuis, *Het slibaardewerk van de Leidse pottenbakkerij*, *Westerheem* 49:5, 2000, 209-215.

35 Van den Eynde 1995, 54-57.37 Dit voorwerp is niet in een spoor gevonden, maar op de stort.

Afb. 18.14 Grapen en kookkan-
nen:
1-7: grapen van roodbakkend ge-
glazuurd aardewerk (1-5:
Waterput 66, 6-7: Afvalkuilen 152
en 162);
8-9: kookkannen van roodbak-
kend geglazuurd aardewerk
(Waterput 66).
Schaal 1:4.

Afb. 18.15 Basismodellen pijpen:
1-2: dubbelconische pijpekoppen,
resp. gedrongen en slank model,
met zijmerk roos

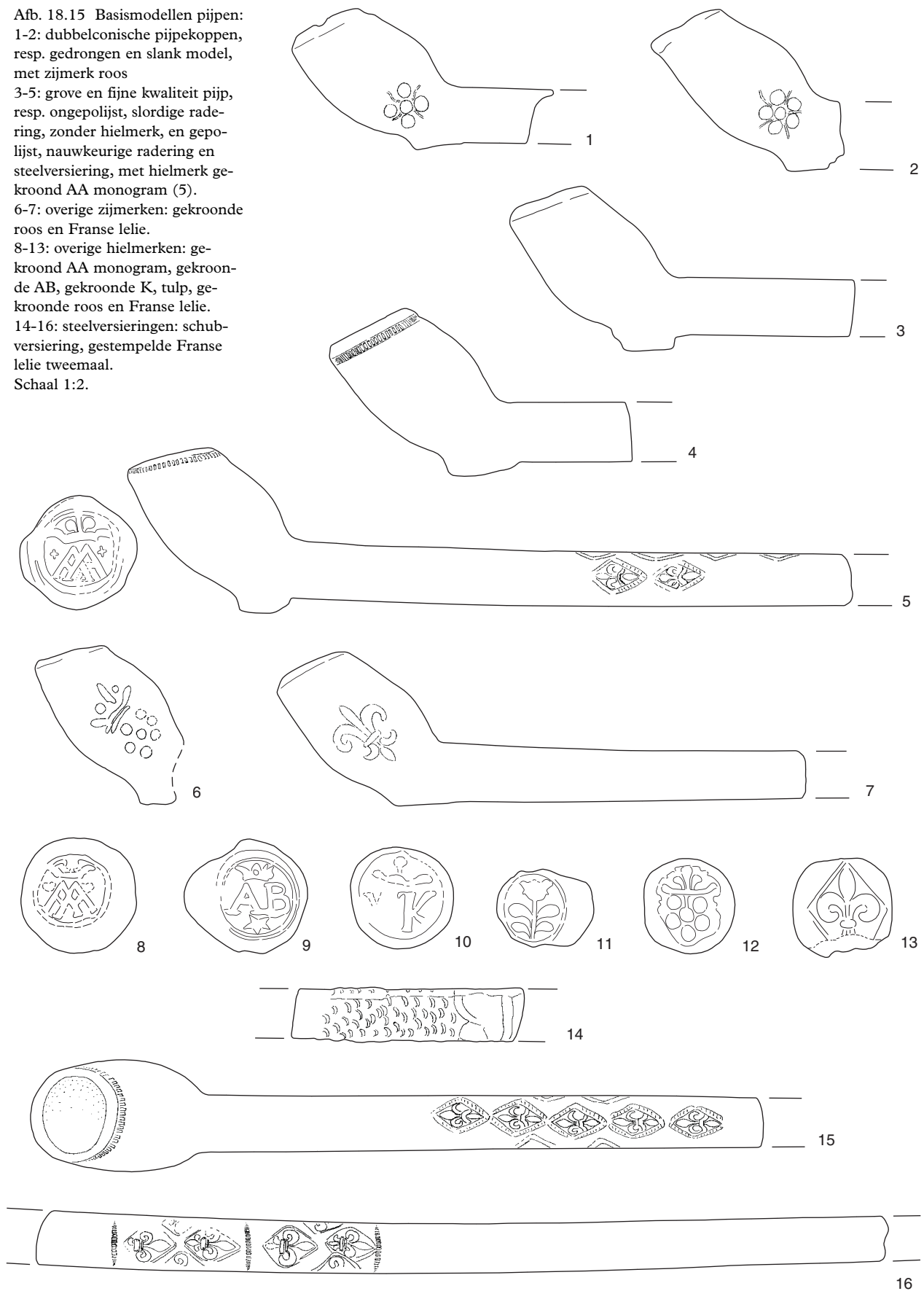
3-5: grove en fijne kwaliteit pijp,
resp. ongepolijst, slordige rade-
ring, zonder hielmerk, en gepo-
lijst, nauwkeurige radering en
steelversiering, met hielmerk ge-
kroond AA monogram (5).

6-7: overige zijmerken: gekroonde
roos en Franse lelie.

8-13: overige hielmerken: ge-
kroond AA monogram, gekroon-
de AB, gekroonde K, tulp, ge-
kroonde roos en Franse lelie.

14-16: steelversieringen: schub-
versiering, gestempelde Franse
lelie tweemaal.

Schaal 1:2.

18.5 Slotbeschouwing

Uit het vondstmateriaal en de vele sporen van kampvuurtjes valt op te maken dat de soldaten zelf hun voedsel bereidden, op kleine kampvuurtjes verspreid over het terrein. De enkele grote haarden, in het bijzonder die met een bakstenen basis, dienden misschien andere doeleinden. De loden kogels, gietprop, nagels en het hoefijzer zijn mogelijk aanwijzingen voor smederijen en andere metaalbewerkingsactiviteiten, zoals het gieten van loden kogels.

De troepen maakten gebruik van aardewerken vaatwerk voor het bereiden en nuttigen van voedsel. Het aardewerk is vermoedelijk voor een groot deel afkomstig uit de regio rond Breda, waarvoor het pottenbakkerscentrum in Oosterhout zeker in aanmerking komt. Opvallend, maar niet verwonderlijk, is de aanwezigheid van slibversierd aardewerk uit westelijk Nederland. Van dit type slibaardewerk is in het stadscentrum van Breda nog maar weinig gevonden, vermoedelijk omdat het meeste aardewerk uit een regionaal pottenbakkerscentrum (Oosterhout?) betrokken werd; hier zal het door de militairen zelf zijn meegenomen. Het a-typische verschijnsel van luxeglaswerk in een militaire context, moet waarschijnlijk verklaard worden als persoonlijk servies van hoge officieren.

Vormen de sporen zelf al een aanwijzing voor het militaire karakter van de site, het blijkt eveneens uit de materiële cultuur. Naast de al genoemde kogels, zijn bijvoorbeeld een furketfragment (de ondersteuning van een musket of ander vuurwapen (zie afb. 18.11a), de beugel van een rapier (afb. 18.11b), en het gevest van een dolk gevonden. Hoewel het militaire karakter van het kamp onomstotelijk bewezen is, werpen de vijf begravingen een ander licht op de zaak: verbleven er ook jongens en vrouwen in of rond het kamp? Misschien stamt het snorrobot – wat kinderspeelgoed was – ook uit het legerkamp.³⁷

De dekzandrug van Steenakker was één van de hoger gelegen zones in het landschap en lijkt daarom een strategische locatie voor de belegeraars om een legerkamp aan te leggen. Waarschijnlijk hadden ze echter vooral behoefte aan een legerkamp op die plaats, omdat zij de dekzandrug niet onder water konden zetten, in tegenstelling tot de lagere delen van het landschap, die zij wel hadden geïnundeerd.³⁸ Wilden zij Breda effectief afsluiten van de buitenwereld, dan moest alle verkeer van mensen (lees: soldaten) en goederen over de dekzandrug van Steenakker onmogelijk zijn. Uit de kaarten van Van Berckenrode en Blaeu is af te lezen dat het kamp aan de kant van Breda rugdekking tegen aanvallen vanuit de stad heeft gehad, aangezien ook het dal van de Bethlehemloop onder water stond (afb. 18.5 en 18.6). Dit was een gunstige bijkomstigheid van de inundatiestrategie waarbij het water van de Mark via de Bethlehemloop naar de lagergelegen delen van de linie werd geleid.

Het is opvallend dat Spinola 13 jaar eerder ook zijn circumvallatielinie op deze plek had aangelegd. De militair strategische landschappelijke factoren en mogelijk de aanwezigheid van oude wegen hebben bepaald dat beide linies over het dekzandplateau van Steenakker lopen.

Bij de meeste historische kaarten uit de 17e eeuw wordt geen onderscheid gemaakt tussen kunst en cartografie. Het verhaal dat de kaart vertelt, was in die tijd net zo belangrijk als de meetbare gegevens van een kaart. Een aantal kaarten van de belegeringen van Breda is in vogelvluchtperspectief weergegeven. De linies, kampen, troepenbewegingen en plaatsen werden voorzien van cijfers of letters en met behulp van een legenda beschreven. Deze kaarten moeten met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden, omdat illustratieve elementen soms de overhand hebben. In de toekomst kan met behulp van landschapselementen, de vele historische bronnen, het kaartmateriaal en de archeologische gegevens wellicht beter voorspeld worden waar de verschillende linies, kampen en schansen gelegen hebben. Met gebruikmaking van deze gegevens kan het lokale monumentenbeleid worden aangepast, zodat rekening kan worden gehouden met dit tastbare stukje geschiedenis van de Nieuwe Tijd.

³⁷ Dit voorwerp is niet in een spoor gevonden, maar op de stort.

³⁸ Inundatie: doorgaans defensieve onderwaterzetting van een terreindeelte voor militaire doeleinden; is zo mogelijk zowel onbegaanbaar als onbevaarbaar; wordt ook wel offensief gebruikt om een vijand te verdrijven (<http://www.coehoorn.nl/begrippenlijst>).

